

Θουκυδίδης, Μακιαβέλι, Χομπς: Οι πατέρες του Κλασικού Ρεαλισμού.

Γράφει ο Μάριος Νοβακόπουλος, διεθνολόγος.

Όπως την γνωρίζουμε σήμερα, η επιστήμη των διεθνών σχέσεων είναι σχετικά νεαρή – διαχωρίστηκε από την πολιτική φιλοσοφία και προσπάθησε να παρουσιάσει μία κάποια αυτοτέλεια και ιδιομορφία μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι ο στοχασμός πάνω στις σχέσεις των κρατικών δυνάμεων, τον πόλεμο, την ειρήνη και την παγκόσμιο πολιτική ξεκίνησε τότε. Ούτως οι άλλως, όλες οι επιστήμες, είτε θετικές είτε κοινωνικές, ξεκίνησαν αρχικά ως ζητήματα φιλοσοφίας, στη συνέχεια διαμορφώνονταν ως κλάδοι της και έπειτα «αποκόπτονταν», αποκτώντας δική τους παράδοση, γλώσσα, μεθοδολογία, στοχεύσεις κ.α., στα πλαίσια του συγχρόνου ακαδημαϊκού συστήματος. Έτσι λοιπόν τα τεκταινόμενα μεταξύ εθνών απασχολούν τον άνθρωπο εδώ και χιλιετίες, αφού η σύγκρουση, η συνεργασία και η διαπραγμάτευση αποτελούν φυσικά στοιχεία όλων των ανθρωπίνων κοινωνιών. Στοιχεία αυτού του τύπου βρίσκει κανείς σε θρησκευτικά κείμενα, ιστορικά και φιλοσοφικά συγγράμματα και μύθους.

Οι διάφορες «σχολές σκέψευς» των διεθνών σχέσεων, άλλες λιγότερο και άλλες περισσότερο, αντλούν τις αξίες, την μέθοδο και τις βασικές παραδοχές τους από διανοητές του προσφάτου ή απωτάτου παρελθόντος, οι οποίοι δεν ήταν «διεθνολόγοι». Πάνω στις παρατηρήσεις

και τα συμπεράσματα αυτών των ανθρώπων αναπτύσσονται συστήματα ερμηνευτικά ή μεθοδολογικά, το κάθε ένα με τους δικούς του σκοπούς. Από αυτά, ίσως ο Ρεαλισμός είναι εκείνο του οποίου η γενεαλογία των ιδεών φθάνει τόσο πίσω στην ιστορία.

Ο Ρεαλισμός αποτελεί κατά πάσα πιθανότητα την πλέον διαδεδομένη θεωρία των διεθνών σχέσεων. Βασίζεται στην απαισιόδοξη παραδοχή για το ιδιοτελές και φίλαρχο της ανθρωπίνου φύσεως, από όπου προκύπτει η σύγκρουση ως βασικό στοιχείο της διεθνούς πολιτικής. Η ρεαλιστική σκέψη βασίζεται πάνω στο κράτος και τα συμφέροντα του, με πρωταρχικούς στόχους την επιβίωση και ανεξαρτησία του. Ελλείπει ανωτάτης παγκοσμίου εξουσίας, βλέπει να επικρατεί στον κόσμο μία «διεθνής αναρχία», όπου διαφορετικά κράτη εξισορροπούν αναμεταξύ τους ή συγκρούονται. Είναι μία κοσμοθέαση φιλύποπτη, που αρνείται την ύπαρξη ηθικής εκτός συνόρων ή την δυνατότητα προόδου αντίστοιχης με αυτήν εντός των κοινωνιών, σέβεται δε πριν και πάνω από όλα την ισχύ. Ο Ρεαλισμός αναπτύχθηκε ιδιαίτερα μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο στις ΗΠΑ, σε αντίδραση με τον αισιόδοξο φιλελευθερισμό του Μεσοπολέμου, τον οποίο θεώρησε ουτοπικό, αφελή και υπεύθυνο για την τύφλωση των Δυτικών δυνάμεων μπροστά στην απρόσκοπτη άνοδο της ναζιστικής Γερμανίας. Έκτοτε προσαρμόστηκε στις συνθήκες του Ψυχρού πολέμου (κυρίως με την απειλή οικουμενικού αφανισμού λόγω των πυρηνικών όπλων) και πειραματίστηκε με την θετικιστική μεθοδολογία (μαθηματικά μοντέλα, ντετερμινισμός κ.α. Σήμερα ο Ρεαλισμός προσαρμόζεται στις σύγχρονες προκλήσεις, περνώντας μία σημαντική κάμψη λόγω της εκλείψεως της σοβιετικής απειλής και της διαφαινομένης παγκοσμιοποίησης, «νιώθοντας» όμως παράλληλα δικαιωμένος από την διαιώνιση των διεθνών συγκρούσεων και την επίμονη «αντίσταση» του έθνους-κράτους.

Οι Ρεαλιστές διεθνολόγοι έχουν εντοπίσει βασικά στοιχεία των πιστεύω τους κυρίως σε τρία ιστορικά πρόσωπα, των οποίων το έργο περιστράφηκε εξόχως γύρω από ζητήματα διακρατικών συγκρούσεων ή της φύσεως του κράτους. Ήταν ο Αθηναίος ιστορικός Θουκυδίδης, ο Ιταλός αυλικός και συγγραφέας Νικόλο Μακκιαβέλι και ο Άγγλος φιλόσοφος Τόμας Χομπς.

Θουκυδίδης.

Ο Θουκυδίδης υπήρξε ο πρώτος ιστορικός που ακολούθησε μία «επιστημονική μέθοδο», με κριτική αντιμετώπιση των πηγών του και

έμφαση στην αναζήτηση της αληθείας με ακρίβεια. Η Ιστορία του Πελοποννησιακού Πολέμου την οποία συνέγραψε αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα έργα της αρχαιοελληνικής γραμματείας και μέχρι σήμερα θεμελιώδες εφόδιο για ιστορικούς, πολιτικούς επιστήμονες και στρατιωτικούς. Η αποτύπωση της μεγάλης συγκρούσεως, των αιτίων και αφορμών της, των πολεμικών επιχειρήσεων, των διαπραγματεύσεων και των πολιτικών εξελίξεων δίνει στο βιβλίο αξία πέραν από αυτήν την ιστορικής γνώσεως. Στον Θουκυδίδη οι διεθνολόγοι της ρεαλιστικής σχολής βρίσκουν τα θεμέλια της θεωρίας των.

Στην Θουκυδίδειο ιστορία απεικονίζεται ο ελληνικός κόσμος του 5ου αιώνα π.Χ., χωρισμένος σε πόλεις κράτη σε διαρκή ανταγωνισμό. Γράφοντας μέσα από το περιβάλλον της Αθηναϊκής Δημοκρατίας (εικάζεται ότι ο περίφημος Επιτάφιος Λόγος του Περικλέους αποτελεί δική του σύλληψη), ο Θουκυδίδης έχει κατά νου τις υπέρτατες αξίες της πολιτείας, η οποία επιζητά την επιβίωση, ελευθερία και ανεξαρτησία της μέσα από την ισχύ της και την πολεμική και πολιτική αρετή των ανδρών της. Οι ηγέτες επαινούνται όταν πολιτεύονται με σύνεση και προσοχή. Η διακρατική πολιτική εξαρτάται πρωτίστως από την ισχύ των δρώντων, η οποία ξεπερνά οποιαδήποτε αντίληψη περί δικαίου, αφού χωρίς εκείνην τίποτε δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί ή να επιβληθεί. Το πιο διάσημο απόσπασμα του Θουκυδίδου, το οποίο δείχνει ξεκάθαρα την αντίληψη αυτή, είναι ο διάλογος μεταξύ των Αθηναίων και των Μηλίων: στις αιτιάσεις των αδυνάμων νησιωτών περί δικαιοσύνης, η θαλασσοκράτειρα Αθήνα λέει λίγο-πολύ πως εκείνη έχει την δύναμη, και πως το μόνο

που μπορεί να κάνει ο αδύναμος είναι να υποχωρήσει και να υποκύψει όσο του επιβάλει η ασθένεια του, όπως ο ισχυρός προχωρά όσο του το επιτρέπει η δύναμη του.

Τούτη η οπτική του Θουκυδίδη έχει δεχθεί σφοδρή κριτική ως απάνθρωπη και κυνική, όμως ο συγγραφέας δεν κάνει ηθική κρίση εδώ. Το «δίκαιον του ισχυρού» περιγράφεται όχι ως κάτι αγαθό ή επιθυμητό, αλλά ως αναπόσπαστο και αναπότρεπτο κομμάτι της ζωής και της πολιτικής ειδικότερα. Με τον ίδιο τρόπο, ένας ο οποίος μιλά για την αδικία ή τον θάνατο δεν σημαίνει πως θα εξαίρει.

Μακκιαβέλι.

Ο Νικόλο Μακκιαβέλι, Ιταλός πολιτικός και ιστορικός του 15-16ου αιώνας, έζησε έναν βίο ταραχώδη και επικίνδυνο σε μία από τις πλέον χαώδεις περιόδους της ιστορίας της χώρας του. Τον καιρό εκείνο η Ιταλία όχι μόνο ήταν διασπασμένη ανάμεσα σε πολυάριθμες πόλεις κράτη, αλλά επιπλέον ξένες δυνάμεις όπως η Γαλλία και η Ισπανία ανταγωνίζονταν για την κυριαρχία στην περιοχή. Ο ίδιος ο Μακκιαβέλι συνδέθηκε με την οικογένεια των Μεδίκων, ισχυρών τραπεζιτών και κυρίων της Φλωρεντίας, μέχρι να πέσει σε δυσμένεια, να βασανιστεί για την υποψία συμμετοχής σε συνωμοσία και να εξοριστεί. Αργότερα επανήλθε στην αυλή, η πτώση όμως των Μεδίκων το 1527 τον απέκοψε οριστικά από την εξουσία. Ενώ βρισκόταν στο περιθώριο και προσπαθώντας να κερδίσει ξανά την καλή διάθεση των πατρώνων του, το 1513 ο Μακκιαβέλι συνέγραψε το σημαντικό του έργο «Ο Ηγεμών» (Il Principe), ουσιαστικά ένα εγχειρίδιο για κυβερνήτες, για το πως πρέπει να

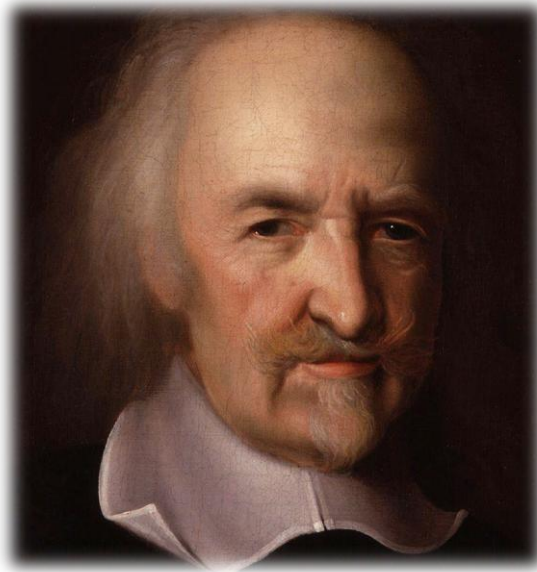
εξουσιάζουν τα κράτη τους, πως να αντιμετωπίζουν τους εχθρούς και πως να διατηρήσουν τη θέση τους. Το έργο συμπεριλαμβάνει μία τυπολογία των διαφόρων ειδών πολιτευμάτων, καθώς και πληθώρα ιστορικών παραδειγμάτων από την αρχαία Ελλάδα και Ρώμη μέχρι την εποχή του.

Η οπτική του Μακκιαβέλι για την ανθρώπινη φύση είναι βαθύτατα απαισιόδοξη, καχύποπτη και επιφυλακτική. Βλέπει τον κόσμο ως επικίνδυνο, κάτι που απαιτεί από τον ηγέτη μεγάλη ευστροφία και αποφασιστικότητα. Ο ηγεμών πρέπει να δρα ως λέων, δηλαδή με συντριπτική ισχύ ενάντια στους εχθρούς του, αλλά και ως αλεπού αν το απαιτεί η περίπτωση, δηλαδή με πονηριά. Αντίστοιχα προειδοποιείται να μην συμπεριφέρεται στους εχθρούς του σύμφωνα με τις αρχές της χριστιανικής ηθικής, διότι εκείνοι θα εκμεταλλευτούν το έλεος και την αδολία του για να τον καταστρέψουν – θέση βασική για την σύγχρονη ρεαλιστική παρατήρηση περί ασυμπτώτου εσωτερικής και διεθνούς ηθικής. Οι συμβουλές αυτές του Μακκιαβέλι έχουν προκαλέσει την σφοδρή κριτική πολλών αναγνωστών του, με αποτέλεσμα ο όρος «μακκιαβελικός» να γίνει συνώνυμος του αδιστακτού, ανηθικού, κυνικού και σκληροκάρδου. Ο Ιταλός πολιτικός όμως δεν στερείται αξιών στο έργο του. Υπέρτατα αγαθά είναι η ασφάλεια της πολιτείας, η ελευθερία της. Ο ηγεμών οφείλει να είναι σκληρός για να εξασφαλίσει όχι μόνο το θρόνο του, αλλά και τον λαό του από επιβουλές, τεχνάσματα και επιθέσεις όσων θα θελήσουν να εκμεταλλευτούν την ηθική του συμπεριφορά – η ευθύνη του είναι πολύ βαριά. Πέρα από τις δυναστικές διαμάχες της εποχής και τις ατέρμονες αψιμαχίες μεταξύ των πόλεων, ο Μακκιαβέλι ονειρεύεται την ημέρα που η Ιταλία θα μπορέσει να ενωθεί και να διώξει τους ξένους κατακτητές – επιδεικνύοντας ίσως τα πρώτα δείγματα του συγχρόνου ιταλικού πατριωτισμού.

Τόμας Χομπς.

Ο τελευταίος διανοητής της τριάδος έζησε επίσης σε εποχές άγριες και ασταθείς, οι οποίες συνδιεμόρφωσαν αντιστοίχως την ανθρωπολογική και πολιτική του σκέψη. Ο Τόμας Χομπς υπήρξε Άγγλος φιλόσοφος και πανεπιστήμων του 17ου αιώνας, μίας εποχής δηλαδή όπου η Αγγλία συγκλονιζόταν από διαδοχικές κρίσεις, με αποκορύφωμα τον αιματηρό εμφύλιο πόλεμο και το αβασίλευτο καθεστώς του Όλιβερ Κρόμγουελ. Στο έργο του «Λεβιάθαν» ο Τόμας Χομπς έθεσε τις θεωρη-

τικές βάσεις για το σύγχρονο κυρίαρχο κράτος και κατ' επέκτασιν τις σχέσεις του με τους γείτονες του.

Ο Χομπς ακολουθεί την ίδια άποψη σχετικά με την ανθρώπινη φύση, ως κατ' αρχήν ιδιοτελούς και αρνητικής. Περιγράφοντας την πρωτόγονη, φυσική κατάσταση του ανθρώπου πριν τη συγκρότηση οργανωμένων κοινωνιών, παρουσιάζει την ζωή ως «μίζερη, κτηνώδη και σύντομη», έναν αέναο πόλεμο των πάντων κατά των πάντων, αφού δεν υπάρχει ανωτέρα αρχή να του επιβάλει την τάξη. Επικρατεί η αρχή *homo homini lupus* (ο άνθρωπος προς τον άνθρωπο είναι λύκος), ενώ τα πάντα σκιάζει ο φόβος και η ανασφάλεια. Την δεινή αυτή θέση ο άνθρωπος υπερβαίνει στην πολιτική κατάσταση. Στην κατάσταση αυτή οι άνθρωποι εκχωρούν την ελευθερία τους σε μία αρχή, το κράτος, με αντάλλαγμα την διατήρηση της τάξεως. Το κράτος αυτό, κυρίαρχο και παντοδύναμο, συμβολίζεται με τον όρο Λεβιάθαν, το θηρίο της Παλαιάς Διαθήκης επί του οποίου ενσαρκώνονται οι δυνάμεις της θάλασσας. Οι υπήκοοι οφείλουν απόλυτο υποταγή στην εξουσία – δικαιούνται να την ανατρέψουν μόνο εάν εκείνη είναι τόσο απάνθρωπη ή ανίκανη που η κοινωνία φτάσει σε κατάσταση χειρότερη της φυσικής. Εισάγεται εδώ, μαζί με εκείνην του συγχρόνου κράτους, η ιδέα του κοινωνικού συμβολαίου, αν και με πολύ περισσότερο ετεροβαρή και αυταρχικό τρόπο από ότι θα το διατυπώσει ο Τζον Λοκ και οι μετέπειτα φιλόσοφοι του Διαφωτισμού.

Το κράτος-Λεβιάθαν αγγίζει κάθε κομμάτι της κοινωνικής σφαίρας, ενώ επαγρυπνεί για την ασφάλεια του ιδίου και των ανθρώπων του από εξωτερικούς εχθρούς. Η ισχύς του όμως φοβίζει τα άλλα κράτη, που με

τη σειρά τους εξοπλίζονται και προετοιμάζονται για πόλεμο, δημιουργώντας έναν αναπόδραστο κύκλο καχυποψίας που στις διεθνείς σχέσεις αποκαλείται «δίλημμα ασφαλείας». Καθώς δεν υπάρχει ένας παγκόσμιος Λεβιάθαν να επιβάλει την τάξη στα κράτη, επικρατεί στην οικουμένη μία διεθνής φυσική κατάσταση, όπου υπάρχει η μόνιμος απειλή του πολέμου. Χωρίς φυσικά παγκόσμιο Λεβιάθαν δεν υπάρχει και δεσμευτικό διεθνές δίκαιο, το οποίο αποτελεί κατασκεύασμα των κρατών για την εξυπηρέτηση των συμφερόντων τους, ενώ το αγνοούν ή το παραβαίνουν κατά βούληση.

Επίλογος.

Μέσα από τις βασικές ιδέες των παραπάνω προσωπικοτήτων του παρελθόντος, αποτυπώνεται ο διανοητικός σκελετός του Ρεαλισμού. Με αφετηρία αυτές τις διαπιστώσεις για την φύση του ανθρώπου, του κράτους και των σχέσεων μεταξύ των, οι διεθνολόγοι πήραν το νήμα και ύφαναν τις σημερινές θεωρίες. Οι σύγχρονες ενσαρκώσεις και μεταλλάξεις αυτών των αρχαίων ιδεών θα μας απασχολήσουν σε επόμενα άρθρα.

Πηγή : www.antibaro.gr/article